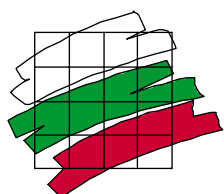

СЕРИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

**ДИНАМИКА НА РАБОТНАТА ЗАПЛАТА
В БЪЛГАРИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ**

Любомир Димитров

**АГЕНЦИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ
АНАЛИЗИ И ПРОГНОЗИ**

ул. „Аксаков“ 31, София 1000, България

© **Агенция за икономически анализи и прогнози 1998**

1000 София, ул. "Аксаков" №31

тел.: 980 04 84, 980 24 74

факс: 981 33 58, 980 93 22

e-mail: aecd@ttm.bg

Всички права запазени.

Никакви части от тази публикация не могат да бъдат репродуцирани, съхранявани (запометявани) или разпространявани чрез електронни системи, фотокопиране или чрез други способи без предварителното изрично писмено съгласие на Агенцията за икономически анализи и прогнози.

ISBN 954-567-028-2

Изводите, интерпретациите и позициите изложени в това Икономическо изследване принадлежат изцяло на автора и не могат по никакъв начин да бъдат приписани на Агенцията за икономически анализи и прогнози.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Въвеждането на валутния съвет в страната поставя много строги ограничения за величината на салдото по държавния бюджет. Стабилността на системата на валутен съвет почти имплицитно предполага изискването за балансиран държавен бюджет и избягването на какъвто и да е бюджетен дефицит. Това изискване предполага много внимателно да бъдат преценявани величините на всички бюджетни разходи, в това число разходите за работни заплати в организациите на бюджетна издръжка.

Проблемът за динамиката на номиналните и реални доходи в условията на валутен съвет имат особено значение не само в контекста на динамиката на работните заплати в бюджетната сфера. Неконтролираното нарастване на изплащаните работни заплати в реалния сектор, без това да е обвързано със съответно подобряване използването на производствените фактори, а в случая най-вече с производителността на труда, може да изправи валутния съвет пред нежелани изпитания. Евентуалното рязко нарастване на доходите (без това да е съпътствано от съответното нарастване на производителността на труда) може да доведе до значително повишаване на потреблението, което няма да бъде задоволено от местните производители и ще повиши необходимостта от внос на потребителски стоки, а оттук ще измени салдото по търговския баланс в посока дефицит. При това, нарасналият внос няма да е поради нарастнало търсене на инвестиционни стоки и следователно няма да съдейства пряко за подобряване на конкурентноспособността на българските производители. Влошеният търговски баланс директно ще повлияе на резервите на Емисионно управление на БНБ, а те са един от индикаторите за стабилността на валутния съвет. Освен всичко това, нарасналото потребление, което не е било своевременно покрито от съответно производство или внос, ще създаде условия за нарастване на потребителските цени, което също би създавало изпитания за функционирането на валутния съвет.

Целта на настоящата разработка е да изследва зависимостта между реалния растеж на дохода създаван в страната и нарастването на реалните работни заплати, най-вече в общественния сектор. В случая, прави се основното допускане, че частните предприемачи стриктно съблюдают твърди бюджетни ограничения и не си позволяват неконтролирано нарастване на разходите за труд без съответното нарастване на неговата производителност. Изследвайки свойствата на производствената функция използвана в Агенцията за Икономически Анализи и Прогнози (АИАП) се анализират възможностите (допустимите граници) за изменение на реалните доходи и заетост в общественния сектор в зависимост от поставената цел за пос-

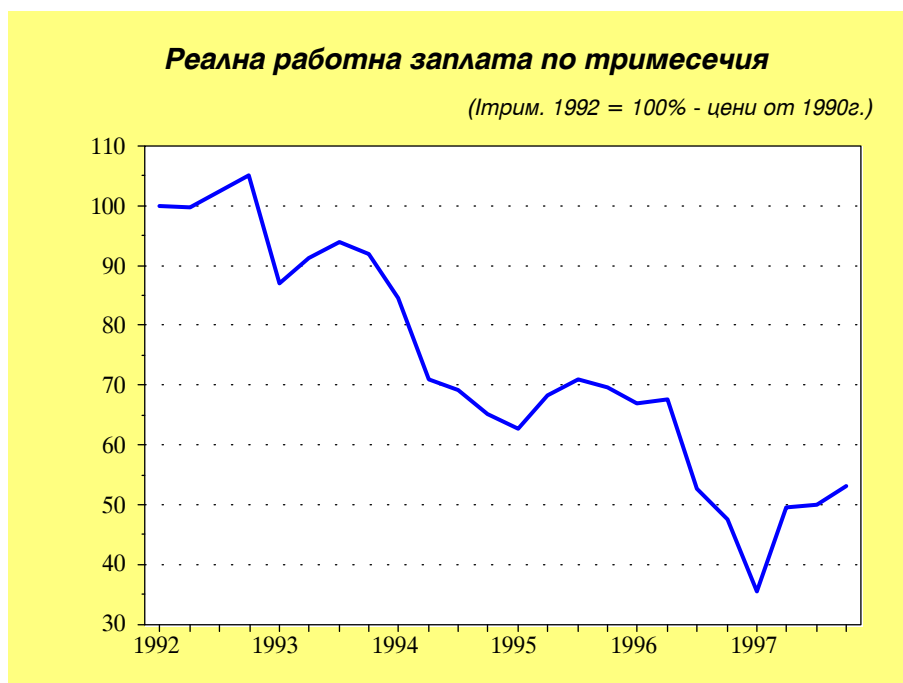
тигане - определено ниво на Брутния Вътрешен Продукт - както и при определена цена на капитала - реалните лихви по краткосрочните кредити за нефинансовия сектор.

В част 2 се прави анализ на динамиката и основните фактори за изменение на реалните и номинални работни заплати в обществения сектор през предходните периоди и най-вече в периода 1996-1997г. Разглежда се диференциацията на средните работни заплати по отрасли. Особено внимание се отделя на динамиката на показателя разходи за труд на единица произведена продукция, тъй като той се явява основен резерв за повишаване на реалните работни заплати през следващите периоди. В част 3, на основата на използвана в АИАП производствена функция за описване на икономическата система в България през периода на преход към пазарна икономика, се анализират относителните цени на производствените фактори, в случая капитал и работна сила, през предходния период 1993-1997г., както и степента на използване на работната сила. В част 4 се разглеждат възможностите за нарастване на реалната работна заплата при различни цели за растежа на реалния БВП и различни нива на цената на капитала и оптимални условия (минимални разходи при определено ниво на реалния БВП). В част 5 се отделя специално внимание на необходимостта от компромис между целите за определено ниво на заетост и определено ниво на реалните работни заплати. При определена цена на другия производствен фактор (капитала) се анализират комбинациите между заетост и реални работни заплати, при които може да се постигне точно определена цел за нарастването на реалния БВП при оптимални условия. □

2. ПРЕГЛЕД НА ДИНАМИКАТА НА ПОКАЗАТЕЛИТЕ НА ТРУДОВИЯ ПАЗАР ПРЕЗ ПЕРИОДА 1996-1997г.

2.1. Динамика на реалните работни заплати

Основната тенденция в динамиката на реалните работни заплати в периода след 1990г. е тяхното постоянно намаляване. През 1995г. се наблюдаваше известно стабилизиране и дори нарастване на реалните работни заплати, но в края на 1996г. започна период на нова значителна редукция на доходите от работна заплата. Първите признаци за това се проявиха още през първата половина на 1996г. Във фирмите от общественения сектор, формиращи печалба, изплатените възнаграждения за труд трайно се задържаха под нивото си от края на 1995г. (в съпоставими цени) и единствено в края на всяко тримесечие успяваха да го достигнат благодарение на изплащаните премии. Реалните работни заплати в бюджетната сфера следваха постоянна тенденция на намаление и още в средата на 1996г. бяха намалели с около 30% спрямо нивото си от края на 1995г. Това се дължеше на по-високата от очакваната (или заложената в Закона за Държавния бюджет) инфлация и невъзможността на Държавния бюджет да компенсират с по-големи суми от предвидените намаляващите реални доходи на заетите в тази сфера. През втората половина на 1996г. темпа на редукция на реалните доходи постепенно се ускори, в резултат на което през февруари 1997г. те намаляха до изключително ниски равнища.

Граф. 1

Втората половина на 1996г. и първите месеци на 1997г. бяха особено драматични за динамиката на доходите в страната и по-специално за тези от работна заплата. В резултат на бързото обезценяване на националната валута и развиващия се хиперинфлационен процес, а от друга страна, поради невъзможността на фирмите да увеличат изплащаните номинални възнаграждения за труд със съответния темп, се наблюдаваше рязка редукция на реалните работни заплати, особено през първите два месеца на 1997г.

През февруари 1997г. (на върха на тоталната икономическа криза в страната) реалната месечна работна заплата в общественения сектор намаля до 32.2% от работна заплата в обществения сектор през декември 1995г. (по съпоставими цени). Месечната работна заплата в промишлените предприятия на обществения сектор бе 42.9% спрямо декември 1995г., докато тази в бюджетната сфера бе едва 19.3% от месечната бюджетна заплата от декември 1995г. (в съпоставими цени).

Спадът на реалните доходи от работна заплата през разглеждания период е съпоставим като процентни равнища с този от февруари 1991г., когато голяма част от цените бяха либерализирани. Все пак двете събития се различават съществено по причините допринесли за кризата в доходите, както и върху последиците, които тя оказва на останалите макроикономически параметри:

1. Рязкото спадане на реалните доходи в началото на 1991г. се дължеше на стартирането на програмата за преход към пазарна икономика и най-вече на либерализирането на системата за ценообразуване (цените на голяма част от стоките бяха освободени от административен контрол и станаха обект на договаряне единствено от двамата контрагенти в сделката), либерализирането на валутната търговия в страната, преминаването към плаващ обменен курс. Кризата на доходите през 1996 и първите месеци на 1997г. е резултат от преустановяването и дори отстъплението от прилагането на програмата за реформиране на икономическата система и невъзможността на икономиката да се движи по недефицитен път на развитие;
2. Кризата на доходите през 1991г. бе относително краткотрайна (около 1-2 месеца), след което започна процес на възстановяване на реалните доходи макар и значително под първоначалните им нива. Кризата от 1996г. и началото на 1997г. продължи около 10 месеца, като се ускори значително в началото на 1997г. Между тези два периода също се наблюдаваха по-малки по своя размер спадове на нивото на реалните доходи породени от по-рязки обезценки на националната валута и ускоряване на инфлацията;

3. Спестяванията на физическите лица намаляха значително през периода 1991-1996г. През 1991г. населението имаше големи спестявания, поради отложеното потребление от предходни периоди, което се обуславяше най-вече от наличието на стокови дефицити, докато през 1996г. спестяванията бяха чувствително редуцирани от поредицата кризи на националната валута. Поради намаляването на равнището на реалните доходи на населението, част от спестяванията бяха използвани за покриване на потребителски разходи. Голяма част от останалите спестявания бяха изтеглени от банковата система поради тоталната криза на доверието към нея.

2.2. Динамика на номиналната работна заплата

Ускоряването на инфлацията и обезценяването на националната валута през 1996г. и 1997г. увеличиха натиска за индексирание на номиналните работни заплати през същия период. Според данните на НСИ, в края на 1996г. номиналната средна работна заплата в общественния сектор се е повишила със 74.7% (спрямо края на 1995г.). Според изчисления на автора, средната работна заплата в частния сектор е нарастнала още по-бързо през 1996г. - с около 120%.¹ През 1997г. нарастването на номиналната работна заплата се ускори още повече поради ускоряването на инфлацията и нейното ниво нарастна над 10 пъти в края на годината спрямо края на 1996г.

След въвеждането на валутен съвет в България, когато се проявиха първите признаци за ценова стабилизация, правителството промени режима за регулиране на нарастването на работните заплати, като обвърза тяхното нарастване с темпа на изменение на производителността на труда. Това е необходимо главно поради две причини:

1. Премахва се възможността работните заплати да бъдат проинфлационен фактор, ако те нарастват по-бързо от нарастването на производителността на труда, а оттук и да доведат до относителното увеличаване на разходите за труд в себестойността на произвежданата продукция;

¹ За съжаление, до началото на 1998г. НСИ не представяше официални данни за номиналните средни работни заплати в частния сектор. В АИАП са правени изчисления на основата на данните за заетостта и структурата на брутната добавена стойност създадена в частния сектор. Тези изчисления имат за цел единствено да направят оценка за динамиката на доходите в частния сектор, но не и тяхното равнище, което е около два пъти по-ниско от това в общественния сектор според някои непреки показания. Това вероятно се дължи на множество фактори като непълно отчитане на фактическите разходи за труд в частния сектор, допълнителни непарични плащания (*fringe benefits*) и др. Твърде възможно е заплащането в частния сектор да е около това в общественния сектор, а дори и по-високо.

2. Неконтролираното нарастване на номиналните работни заплати не само ще намали конкурентноспособността на отделните фирми, но ще намали и техните възможности за инвестиции и обновление на производството. Следователно, може да повлияе отрицателно на конкурентноспособността на фирмите в по-дългосрочен план.

Трябва да се изтъкне, че възможността на правителството за пряка намеса в политиката на доходите на фирмите постепенно намалява поради протичащите процеси на приватизация. В перспектива държавата ще може пряко да определя доходите единствено в бюджетната сфера.² Средната работна заплата в държавното управление, образованието, здравеопазването и други дейности на бюджетна издръжка, както и тяхната динамика, ще могат да служат като допълнителен индикатор за частните предприемачи относно тяхната самостоятелна доходна политика.

Индексът на нарастване на номиналната работна заплата в икономиката може да се декомпозира по следния начин:

$$I_{W_{nom}} = I_A * I_{GVA} * I_p * \frac{1}{I_E}, \quad (1)$$

където

I_A - индекс на дела на компенсациите на заетите в брутната добавена стойност;

I_{GVA} - индекс на реалната брутна добавена стойност;

I_p - ценови индекс, в случая - дефлатор на БВП;

I_E - индекс на броя на заетите.

Така процентната промяна на разходите за труд на единица произведена продукция е приблизително равна на сбора от процентната промяна на четирите множителя и повишаването на номиналната работна заплата може да се дължи или на увеличаването на дела на работната заплата в произведената добавена стойност (I_A), или на нарастването на реалния доход (I_{GVA}), или на нарастване на ценовото равнище (I_p), или на намаляване на заетостта ($1/I_E$), или на едновременното действие на тези фактори.

От данните в таблица 1 може да се направи заключението, че през периода 1994-1996г. основен и единствен източник за нарастване на номиналните работни заплати в икономиката е било повишаването на цените. В случая за ценови индекс е използван дефлатора на БВП, който в много периоди е близък до индекса на цените на производител. Останалите фактори по-скоро са допринасяли за тяхното намаление отколкото за увеличаването им. В

² Разбира се, остават редица индиректни инструменти, чрез които правителството може да влияе на нивото на работните заплати като минимална работна заплата и пр.

резултат на това през всички години на разглеждания период нарастването на номиналните работни заплати е винаги по-малко от повишаването на ценовото равнище (единственото изключение е 1992г., когато нарастването на номиналните работни в голяма степен се е компенсирало и с намаление на заетите). Може да се твърди, че повишаването на номиналните работни заплати не е бил проинфлационен фактор, а по-скоро тяхното изменение е следвало с известно закъснение изменението на общото ценово равнище в икономиката.³

Таблица 1

Принос на различните фактори за увеличаването на номиналните работни заплати в икономиката

Процентно изменение на:	$d W_{nom}$	dA	$DGVA_{real}$	dp	dE^*
1992 г.	89.50	41.18	-17.47	62.64	-8.15
1993 г.	46.58	1.74	-5.87	53.05	-1.59
1994 г.	53.07	-12.82	1.43	73.10	0.61
1995 г.	52.62	-6.88	-0.30	64.39	1.25
1996 г.	85.15	-7.51	-8.71	119.28	-0.10

* „+“ означава принос за увеличение на заплатите, а „-“ означава принос за намаляване на заплатите с изключение на изменение на заетостта, където „+“ означава принос за намаляване на заплатите, а „-“ означава принос за увеличение

Източник: НСИ, АИАП

През 1994г. бе регистрирано нарастване на брутната добавена стойност, но приноса на този фактор за нарастването на номиналните работни заплати е било почти незначително в сравнение с влиянието на нарастването на цените. Същото се отнася за слабото влияние на намаляването на заетите върху динамиката на номиналните работни заплати през 1996г.

От 1994г. насам се наблюдава постоянна тенденция на намаляване на гела на работната заплата в общото количество добавена стойност. През 1993г. този показател достигна своята максимална стойност, когато работната заплата, социалните осигуровки и плащанията, свързани с нея, надхвърлиха

³ Все още няма данни за брутната добавена стойност за 1997г., поради което не може да се изследва драматичното нарастване на номиналните работни заплати през този период. Въпреки това, според нас, горният извод е валиден и за 1997г., когато цените отбелязаха рекордно нарастване за периода на икономически реформи. Вероятно допълнителен фактор за повишаването на номиналните работни заплати е било намалението на заетостта, но неговото влияние едва ли е било съизмеримо с влиянието на нарастването на общото ценово равнище.

55% от брутната добавена стойност. Това може да се обясни със слабия държавен контрол върху нарастването на работните заплати във фирмите с преобладаващо държавно участие. Съществуващия тогава механизъм за контролиране нарастването на работните заплати не беше стриктно съблюдуван.

Основна причина за намаляването на дела на компенсациите на заетите в брутната добавена стойност след 1994г. е ускоряването на нарастването на цените. Досегашната практика показва, че работните заплати се адаптират с известен лаг от около 1-2 месеца спрямо ценовите изменения. Това създава условия фирмите да задържат нарастването на част от разходите, формиращи себестойността на продукцията им (в случая на разходите за труд), въпреки че цените на производител вероятно вече са били променени. Така през 1996г. и 1997г. фирмите отчетоха счетоводно относително големи номинални печалби поради използването на ресурси (включително и труд), чиито цени не бяха актуализирани своевременно. Едва ли наблюдаваното подобрене на финансовите резултати на фирмите се е дължало на някакво значително подобряване на организацията на производството. Също така, не може да се твърди, че държавният контрол върху нарастването на средствата за работна заплата значително се е подобрил, което от своя страна да е допринесло за намаляването на дела на работната заплата в добавената стойност.

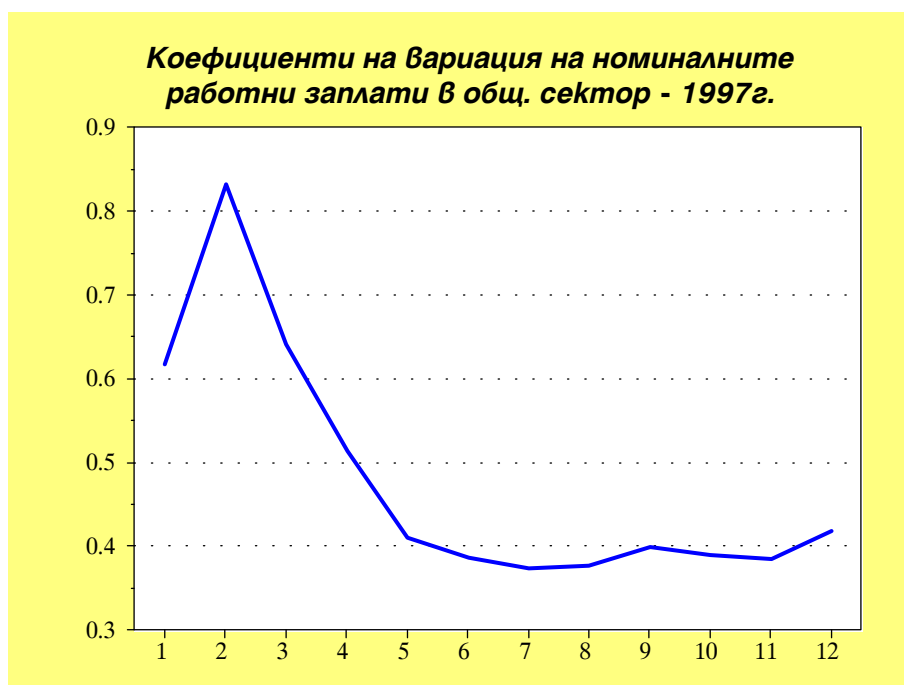
Увеличаването на частния сектор в икономиката също е допринесъл в известна степен за намаляването на дела на работната заплата в общата величина на добавената стойност. Делът на работните заплати в брутната добавена стойност, създадена в частния сектор е около 20% за периода 1995-1996г. или над два пъти по-ниска от стойността на този показател за цялата икономика. Вероятно частните предприемачи провеждат много по-стриктна доходна политика отколкото държавната администрация.

Приносът на динамиката на реалната брутна добавена стойност почти през целия наблюдаван период е допринасял за намаляването на номиналните работни заплати. Изключение правят 1994г. и 1995г., когато измененията на този показател са били незначителни и са имали малко значение за нарастването на номиналните работни заплати.

До 1993г. един от факторите допринасял за нарастването на номиналните работни заплати е бил редукцията на заетостта. След 1994г. (с изключение вероятно на 1997г.) се наблюдава известна стабилизация в броя на заетите най-вече поради нарастването на броя на заетите в частния сектор. Така че след 1994г. динамиката на този показател не е имала съществен принос за нарастването на номиналните работни заплати в икономиката като цяло.

2.3. Диференциация на отрасловите работни заплати

През 1997г. се наблюдаваха значителни различия между нивата на номиналните средни работни заплати в различните отрасли на обществения сектор. Тяхната диференциация беше особено силна през периодите на най-голямо намаление на нивото на реалната работна заплата. През февруари коефициентът на вариация между средните работни заплати по отрасли достигна максималната си стойност - 0.83. През следващите месеци, когато заплатите в отраслите от бюджетната сфера бяха индексирани неколkokратно, той започна да намалява и през периода юни - ноември той се движеше в интервала 0.37 - 0.40. Забелязва се тенденция на постепенно нарастване на вариацията между отрасловите работни заплати през последните месеци на 1997г., когато номиналните работни заплати в реалния сектор нарастваха непрекъснато макар и слабо, докато тези в бюджетната сфера бяха индексирани еднократно само в началото на четвъртото тримесечие на годината. През декември коефициентът на вариация беше почти 0.42, като това ниво е по-високо от това през май. Последното нарастване на диференциацията на отрасловите работни заплати вероятно се дължи на изплащаните еднократни премии в края на годината, които са по-големи във фирмите, които не са на бюджетна издръжка.

Граф. 2

Динамиката на номиналните работни заплати показва, че диференциацията на отрасловите работни заплати е традиционно по-ниска в сравнение с месеците на 1997г. Според [Ненова-Амар, Радева, 1994г.], в периода на централно планирана икономика коефициентите на вариация са почти неизменни и се колебаят в интервала 0.16 - 0.17. С началото на икономическите рефор-

ми се е наблюдавало рязко нарастване на диференциацията на отрасловите работни заплати. В периода 1991-1993г. коефициентът на вариация се е колебал в твърде широк интервал, но най-високата му стойност е около 0.32.

Силната диференциация през 1997г. се дължи най-вече на различния начин на увеличаване на номиналните работни заплати в реалния и бюджетния сектор. В реалния сектор работните заплати могат да бъдат повишавани ежемесечно, макар и с по-нисък темп от този на инфлацията. Съществуващият механизъм за регулиране нарастването на средствата за работна заплата през 1996г. не беше спазван стриктно. През първите месеци на 1997г. този механизъм практически не действаше, тъй като тогавашното правителство намали изискванията, които трябваше да бъдат съблюдавани, за да се увеличи номиналната работна заплата с темп по-висок от ценовия. В същото време номиналните работни заплати в бюджетната сфера се повишаваха с решения на Министерския съвет, т.е. тяхната динамика до известна степен е стъпаловидна. Повишаването им зависеше от възможностите на Държавния бюджет да финансира съответните индексации, които възможности бяха силно ограничени през първата половина на 1997г., когато бяха отбелязани най-големите различия между нивата на отрасловите работни заплати.

Номиналните работни заплати в две от основните дейности на бюджетната сфера - образование и здравеопазване - са сред най-ниските в страната. Единствено отраслите дървообработване и производство на облекло и шивашки изделия са съпоставими с тях. Това до голяма степен е предопределено от възможностите на държавния бюджет да отдели достатъчно средства за необходимото функциониране на тези системи. От друга страна това се отразява изключително негативно върху тяхното състояние, което налага необходимостта от принципно ново решение за тяхното финансиране.

Силната диференциация на работните заплати по отрасли може да създаде сериозни изпитания за правителството в условията на функциониращ валутен съвет. На първо място, съществуват условия за силен натиск от страна на заетите и професионалните съюзи за повишаване на работните заплати в отраслите, където тяхното ниво е под средното за страната. Твърде възможно е тези искания въобще да не се обвързват с динамиката на производителността на труда в тези производства или с динамиката на финансовото състояние на фирмите. Ако тези отрасли произвеждат нетъргувани стоки (т.е. стоки и услуги, чийто внос е незначителен дял спрямо местното им производство), ръководството на тези фирми може да се опита да задоволи тези искания като компенсира нарастналите разходи с повишаване на цените на произвежданите продукти. Това би създавало инфлационен натиск, а оттук и възможност за реално поскъпване на националната валута спрямо тази, избрана като резервна.

От друга страна, ако подобни искания за повишаване на работните заплати, които не са обвързани с динамиката на производителността на труда в конкретните фирми, бъдат задоволени, може да се създаде прецедент, който да бъде използван от останалите производства и отрасли, където работните заплати може да са дори и над средната за страната. Те по принцип неявно ще се стремят към запазване на съществуващото статукво относно състоянието на относителните работни заплати. Затова всяко нарастване на работните заплати в реалния сектор трябва да бъде обвързано с динамиката на производителността на труда или на създавания реален доход (добавена стойност). Нарастването на номиналните работни заплати в бюджетната сфера трябва да е стриктно обвързано с възможностите на държавния бюджет да покрива своите разходи и тяхната обвързаност с бюджетните приходи. Последните от своя страна са тясно обвързани с динамиката на производителността на всички фактори в икономиката (при допускане, че събираемостта на данъците нито се подобрява, нито се влошава). Следователно, динамиката на номиналните работни заплати в бюджетния сектор също е свързана, макар и непряко, с динамиката на производителността на труда.

2.4. Динамика на показателя разходи за труд на единица продукция

През втората половина на 1996г. започна чувствително намаление на дела на разходите за труд на единица произведена продукция (ULC). През 1994-1995г. стойността на този показател се движеше в диапазона 0.11 - 0.12, както и през първите две тримесечия на 1996г., докато от средата на 1996г. стойността на показателя рязко намаля до 0.08 и достигна най-ниската си стойност през последното тримесечие на 1996г. - 0.075. След въвеждането на валутен съвет в страната и първоначалната стабилизация след тоталната криза в икономиката от началото на 1997г., този показател до голяма степен възстанови стойностите си от предходните години (0.118), но още през III-то тримесечие на 1997г., той отново намаля до 0.098.

Динамиката на този показател до голяма степен наподобява динамиката на реалната работна заплата (с изключение на третото тримесечие на 1997г.). Оттук може да се направи предварителният извод, че значителното съкращаване на разходите за труд в единица произведена продукция се дължи най-вече на намаляването на равнището на реалната работна заплата. С цел да се направи по-подробен анализ на факторите допринесли за поведението на този показател през разглеждания период, той може да се представи като произведение от три множителя, а именно:

$$ULC = \frac{W_{nom.} * PPI}{PPI * ER} * \frac{L}{X_{nom.}/ER}, \quad (2)$$

където

ULC - разходи за труд на единица произведена продукция;

W_{nom} - средна номинална работна заплата;

PPI - индекс на цените на производител;

ER - валутен курс;

L - брой на заетите;

X_{nom} - произведена продукция.

Така процентната промяна на разходите за труд на единица произведена продукция е приблизително равна на сбора от процентните промяна на трите множителя и намаляването им може да се дължи или на намаляването на реалната работна заплата (W_{nom}/PPI), или на реалното поевтиняване на националната валута (PPI/ER), или на повишаването на произведената продукция от един зает, измерена в избрана чужда валута ($L/X_{nom}/ER$), или на едновременното действие на някои от посочените фактори.⁴

Таблица 2

**Декомпозиране на показателя
„Разходи за труд за единица произведена продукция“⁵**

Процентно изменение на:	ULC	W_{nom}/PPI	PPI/ER	$L/(X_{nom}/ER)$
1994	-7.28	-7.63	-15.29	19.46
1995	-1.00	-0.22	23.97	-21.44
1996	-23.57	-20.82	-15.73	11.64
1997-Iq	3.31	6.09	-33.36	46.13
1997-IIq	22.50	0.51	64.85	-26.07
1997-IIIq	-9.30	1.39	-6.26	-4.57

Източник: НСИ, АИАП

⁴ Подобно декомпозиране на разходите за труд на единица произведена продукция се прави в [Жечева, 1994], както и в [Blanchard, Comptander, Coricelli, 1995], но вместо номиналния валутен курс се използва нивото на потребителските цени. Така вторият множител изразява разликата в динамиките на потребителските цени и цените на производител. Според някои изследователи (А. Канавесе) потребителските цени могат да се приемат като индикатор за цените на нетъргуемите стоки (разликата между тях и цените на производител включва стойността на услуги като транспорт, търговски надценки и пр., които по принцип са нетъргуеми услуги), а цените на производител - като индикатор за цените на търгуемите стоки. Така, разликата между двата индекса би изразявала по-бързото или по-бавното нарастване на цените на нетъргуемите стоки в сравнение с цените на търгуемите, а оттук и до влошаване или подобряване на конкурентността на икономиката. За съжаление, според изследвания на специалисти от Агенция за Икономически Анализи и Прогнози [Петрова, Стоянова, Георгиев, 1996, стр. 17-22], изменението на цените на търгуемите и на нетъргуемите стоки в страната до голяма степен зависят от цените на производител и по-горното допускане не е оправдано в случая с България.

⁵ Данните за 1997г. са само за обществения сектор.

Основен фактор, повлиял за понижаването на разходите за труд на единица продукция е намалението на реалната работна заплата. Този фактор е допринесъл за понижаването на показателя през целия период 1994-1996г., като единствено през 1997г. се наблюдава известно нарастване на реалната работна заплата в общественния сектор. Като се има пред вид изключително ниското ниво на реалната работна заплата в страната не може да се очаква, че този фактор ще продължи да влияе през следващите периоди върху разходите на труд в единица продукция по посока понижаване.

Другият фактор, който също е съдействал през по-голямата част на разглеждания период за понижаването на разходите за труд в единица продукция е реалното поевтиняване на националната валута. През 1995г., когато се наблюдаваше поскъпване на националната валута спрямо американския долар за относително дълъг период от време, разходите за труд в единица продукция са се запазили около достигнатото ниво. В този случай, останалите два фактора и най-вече повишаването на производителността на труда са успели да компенсират влиянието на реалното поскъпване на националната валута върху динамиката на разходите за труд в единица продукция. През второто тримесечие на 1997г. нарастналата производителност на труда (като произведена продукция на един зает измерена в US долари) не е успяла да неутрализира влиянието на поскъпването на националната валута върху повишаването на разходите на труд за единица продукция, в резултат на което те са нарастнали с около 22%.

През по-голямата част от разглеждания период произведената продукция в USD на един зает е допринасяла за повишаването на разходите на труд в единица продукция или за задържане на спада на стойностите на този показател. През 1995г. и второто тримесечие на 1997г. се наблюдава значително повишаване на този показател (съответно намаление на неговата реципрочна стойност), но това се дължи изцяло на реалното поскъпване на българския лев през този период, а не на реалното подобряване на ефективността на икономическата система. Ако стойността на този показател се преизчисли, като неговата стойност се умножи с реалния валутен курс за дадения период (получава се произведената продукция в лева на един зает по цени на производител от предходния период), то произведената продукция на един зает, в лева, по цени на производител от предходния период се е повишила едва с 2.68% през 1995г. и е намалела със 17.95% през второто тримесечие на 1997г. Така, намалението на реалната работна заплата не е успяло да компенсира намаляването на произведения продукт от един зает в лева по базисни цени през второто тримесечие на 1997г., което обяснява увеличаването на разходите за труд на единица продукция. Фактически, през тази част на разглеждания период основният фактор за увеличените разходи за труд е понижаната производителност на труда, а не останалите два фактора.

**Изменение на производителността на труда (лева/зает)
по цени от предходния период (%)**

1994	1995	1996	1997-Iq	1997-IIq	1997-IIIq
-1.18	2.68	6.29	2.69	-17.95	11.78

Източник: НСИ, АИАП

Единствено през третото тримесечие на 1997г. трите фактора едновременно са допринесли за намаляването на разходите на труд в единица продукция. Увеличената произведена продукция на един зает е допринесла в най-голяма степен за динамиката на разглеждания показател, като това не се е дължало на значително поскъпване на националната валута спрямо американския долар (както в предходните два случая). Напротив, през този период се е наблюдавало макар и минимално реално поевтиняване на българския лев спрямо американския долар. Като се има пред вид ниското равнище на реалните работни заплати в страната и очакваното им повишаване през следващите периоди, както и фиксирането на националната валута към германската марка (фактически динамиката на валутния курс вече зависи от движението на курса DEM/USD, а този фактор е екзогенен за българското правителство и фирми) повишаването на произведения продукт на един зает е единствения източник за задържане или понижаване (когато това е необходимо) на показателя разходи за труд в единица продукция.

Намаляването на разходите за труд в единица продукция се дължи и на изменението на структурата на произвеждания продукт в икономиката. Така например, отраслите, които са повишили своя относителен дял в произведената промишлена продукция през периода 1993-1996г. са черна и цветна металургия и в по-малка степен - отраслите целулозно-хартиена, стъкларска и порцеланово-фаянсова и полиграфическа промишлености. Промислените отрасли от първата група (заедно с химическата промишленост) са изключително енергоемки и в същото време с нисък дял на разходите на труд в единица продукция. Те са и сред отраслите, формиращи основния дял на българския износ. Тяхото главно преимущество е било субсидираната цена на енергоизточниците, което е позволявало производителите в тези отрасли да поддържат ниски продажни цени на своите продукти. Трябва да се отбележи, че те произвеждат предимно крайни продукти с ниска степен на обработка - феномен характерен за структурата на износа на слабо развитите в икономическо отношение страни. Нещо повече, относителните работни заплати в тези три отрасли са сред най-високите в страната, което означава, че те в най-малка степен са се възползвали от ниското ниво на реалните работни заплати в страната, за да реализират по-голям износ.

Промислените отрасли от втората група (с изключение на стъklarската и фаянсово-порцелановата промишленост) също са с по-ниска трудоемкост в сравнение със средната за цялата промишленост. Въпреки ниското ниво на реалната работна заплата в страната почти всички отрасли, чиято продукция се характеризира с висока трудоемкост, не са могли да реализират това сравнително преимущество на българската икономика. □

3. НИВА НА ЗАЕТОСТ И РЕАЛНА РАБОТНА ЗАПЛАТА СПОРЕД ИЗИСКВАНИЯТА НА ИЗПОЛЗВАНАТА В АИАП ПРОИЗВОДСТВЕНА ФУНКЦИЯ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

През 1996г. и 1997г. българската икономика отбеляза значителен спад на величината на произведения БВП. Може да приемем, че величината на запаса от капиталови стоки (машини, оборудване и пр.) не е могла да се адаптира бързо към неблагоприятните шокове в икономическата система и се е запазила относително постоянна в краткосрочен план. Следователно, през тези две години се е наблюдавало рязко намаляване на отношението продукт/капитал (БВП/запаса от капитал) или използването на инсталираните капиталови мощности рязко е спаднало дори и при допускане за минимална инвестиционна активност през този период.

За разлика от измененията в запаса от капиталови стоки, измененията в търсенето на труд, а оттук и в броя на заетите и на безработните в икономиката, се характеризират с по-висока динамика. Въпросът е, дали наблюдаваното нарастване на безработицата през втората половина на 1996г. и първите месеци на 1997г., както и спада на заетостта през същия период съответствуват на наблюдаваното намаление на икономическата активност в страната.

За нуждите на подобен анализ може да се използва стандартна производствена функция⁶ от типа

$$Y = F(K, L), \quad (3)$$

където

Y е стойността на реалния произведен БВП,

K е величината на използваните капиталови стоки,

L е величината на използвания труд.

Според изчисления на Агенцията за икономически анализи и прогнози българската икономика може да се опише относително успешно през периода на провеждане на икономически реформи с производствена функция от типа на Коб-Дъглас със следните параметри

$$y = 11.2 * k^{0.332}, \quad (4)$$

където y е стойността на БВП на едно заето лице в икономиката,

а

⁶ За повече подробности относно производствените функции може да се ползват многобройни източници, сред които [Laidler, Estrin 1989], [Barro, Sala-I-Martin 1995].

k е стойността на капитала на едно заето лице в икономиката.

Тази функция е еквивалентна на функцията (5)

$$Y = 11.2 * K^{0.332} * L^{0.668}.$$

През 1996г. се наблюдаваше намаление на запаса от капиталови стоки с над 9%. До голяма степен това се дължи на:

1. Ускорилата се инфлация и забавеното преизчисляване на стойността на съществуващите капиталови мощности. Подобно явление бе наблюдавано и през 1994г. (реалната стойност на капиталовите запаси намаля с 2.47%), когато инфлацията също отбеляза относително високи стойности.
2. Неблагоприятната икономическа обстановка в страната повлия особено силно върху инвестиционната активност на фирмите. Въведените в експлоатация дълготрайни материални активи през 1996г. и 1997г. (очаквано) са около и дори по-малко от стойността на излезлите от употреба (по цени от 1992 г.).

Като се има пред вид това, може да се направи предположение, че през 1996г. и 1997г. производствената функция на българската икономика е била от типа на производствените функции с краткосрочен хоризонт (short-term production functions), чиято основна характеристика е константното количество на капиталовия ресурс. С други думи, фирмите са инвестирали най-много до степенята, до която да възстановяват излезлите от употреба капиталови стоки. При това положение, нашата производствена функция придобива вида

(6)

$$Y = 11.2 * K_{const}^{0.332} * L^{0.668},$$

където K е постоянно число.

Тази функция е аналогична на

(7)

$$i_y = i_l^{0.668},$$

където i_y и i_l са съответно индексите на изменение на БВП и на използвания труд.

Оттук можем да изчислим колко е бил необходимия трудов ресурс през 1996г. и 1997г., (при очаквани данни за БВП) за да се поддържат валидни параметрите на производствената функция. С други думи, ако сравним така получените резултати с действителните, можем да преценим доколко е намаляла степенята на използване на трудовия ресурс, когато актуалните данни са

по-големи от получените чрез модела, или обратно.

Таблица 4

Брой на заетите в икономиката (хил. души)

<i>Година</i>	<i>Действителни</i>	<i>Според модела на АИАП</i>	<i>Разлика</i>
1993	3221.8	3149.7	72.1
1994	3241.6	3254.9	-13.3
1995	3282.2	3399.7	-117.6
1996	3279.5	2857.9	421.5
1997*	3220.6	2477.3	743.3

* Данните за 1997г. са прогнозни на АИАП

Източник: НСИ, АИАП

Резултатите в таблица 4 показват, че докато през 1993г. и 1994г. разликата между действителните данни и оценките са незначителни, то през 1995г. икономиката е работила с по-ниска от необходимата заетост, макар и разликата между данните и оценката все още да не е значителна - 3.6% (при направеното допускане за постоянен капитал). През последните две години разликите между данните и оценките нарастват, но в обратната посока. С други думи, може да се говори за недостатъчно използване на наличния ресурс от работна сила. Това е пряко свързано с проблема за недостатъчното използване на запаса от капиталови стоки. Според оценки на специалисти от АИАП, през 1996г. и 1997г. натоварването на капиталовите мощности е било с около 38% по-ниско от това през предходните години. След като приехме количеството капитал за постоянна величина, (в същото време се абстрахираме и от недостатъчното използване на капиталовите стоки през 1996г. и 1997г.) можем да оценим броя на заетите лица необходими за генериране на произведения БВП. Така установяваме, че степента на използване на ресурса от труд е бил с около 15% по-ниска през 1996г. и с около 30% по-ниска през 1997г. в сравнение с предходните години.

Досега неявно приемахме, че двата параметъра на производствената функция са се запазили ($A = 11.2$ - коефициента пред K и L , характеризиращ производителността на двата фактора едновременно, както и $\alpha = 0.332$ - степенният показател характеризиращ приноса на капиталовия ресурс за производството на единица БВП). Най-вероятно и двата параметъра да са намалели, респективно $\beta = 1 - \alpha$ (степенният показател характеризиращ приноса на трудовия ресурс за производството на единица БВП) е нарастнал. Това може да обясни едновременно както по-ниската степен на използване на двата ресурса, така и относително по-слабото използване на K в сравнение с L . За съжаление, на основата само на две наблюдения (за 1996г. и

1997г.) не може да се направи достоверна оценка за изменението на двата параметъра. Икономическата политика на правителството трябва да създаде условия за възстановяване на икономическата система в рамките на параметрите от 1993-1995г., а след това и условия за преминаване към система с подобрени параметри.

Следващият проблем, който трябва да бъде разгледан, е, доколко цените на двата основни ресурса - капитал и труд - са съответствали на изискванията за оптимално разпределение на ресурсите. От формална гледна точка това представлява решаване на оптимизационна задача, при която целта е да се произведе даден продукт (БВП) с минимални разходи. В крайна сметка, оптимизационното решение на задачата изисква

(8)

$$\frac{\partial Y / \partial K}{\partial Y / \partial L} = \frac{r}{w},$$

където r и w са съответно цената на капитала и цената на труда. Или отношението на пределните продукти създавани от двата ресурса трябва да е равно на отношението между техните цени. Цената на капитала е оценена чрез лихвата по краткосрочните заеми за съответната година, докато цената на труда е оценена с величината на годишната работна заплата в общественния сектор.⁷

Таблица 5

Отношение между пределните продукти

r/w

1993	0.004113	0.020181
1994	0.004243	0.032141
1995	0.004312	0.025838
1996	0.004751	0.092818
1997*	0.004749	0.063473

* Данните за работната заплата за 1997г. са прогнозни на АИАП

⁷ По-добре е цената на капитала да се оценява с годишната ефективна лихва по дългосрочните кредити, но подобна информация не е налична в информационните бюлетени на БНБ. Като се има пред вид състоянието на икономиката в отделни години на разглеждания период, твърде вероятно е подобни кредити въобще да не са били отпускани. Използването на годишната ефективна лихва по краткосрочните кредити вместо лихвата по дългосрочните кредити има склонност да подценява цената на капитала, тъй като тези лихви обикновено са по-ниски от лихвите по дългосрочните кредити поради по-високия риск. За оценка на цената на труда са използвани само работните заплати в общественния сектор, тъй като до началото на 1998г. НСИ не предоставя официално данни за работната заплата в цялата икономика, а що се отнася за частния сектор - той не е обхванат изцяло от регулярни наблюдения. В случая оценката на цената на труда е също занижена, тъй като разходите на работодателя включват както възнагражденията за положен труд, така и социалните осигуровки и обезщетения свързани с работната заплата. Все още няма официални данни за средната компенсация на зает (работна заплата плюс осигуровки и обезщетения) както за цялата икономика, така и само за общественния сектор.

Данните в таблица 5 показват, че през всички години на разглеждания период отношението между цените на капиталовите стоки и труда са били значително над оптималното отношение, определено от отношението между пределния продукт, произвеждан от единица нарастване на капитала спрямо пределния продукт произвеждан от единица нарастване на трудовия ресурс. С други думи, през всички години на периода или цената на капитала е била надценена, или цената на труда е била подценена, или и двете едновременно. Разликата между двете отношения нараства значително през 1996г., когато лихвите по кредитите достигнаха изключително високи размери поради тоталната дестабилизация на икономиката. Сравнението между двете отношения от таблицата показва, че през целия период икономиката не е използвала наличните ресурси по оптималния начин или че произведения продукт не е генериран при възможните минимални разходи. Данните от таблица 5 дават обяснение за:

1. Липсата на значителни инвестиции през разглеждания период и особено през последните две години;
2. Относително високата заетост през 1996г. и 1997г. въпреки значителния спад на икономическата активност в страната.

Обяснението и на двете явления е относително високата цена на капиталовия ресурс спрямо неговата полезност сравнена с тези на трудовия ресурс. □

4. ПЕРСПЕКТИВИ ЗА НАРАСТВАНЕТО НА РЕАЛНАТА РАБОТНА ЗАПЛАТА

Изхождайки от използваната от нас производствена функция (равенство 4) и след известни математически преобразования ще се получи, че

$$\frac{\partial Y/\partial K}{\partial Y/\partial L} = \frac{y'}{y - k * y'} = \frac{\alpha}{1 - \alpha} * k^{-1}. \quad (10)$$

От условието за оптималност (равенство 8) получаваме:

$$\frac{\partial Y/\partial K}{\partial Y/\partial L} = \frac{r}{w} = \frac{\alpha}{1 - \alpha} * k^{-1}. \quad (11)$$

Ако изразим k чрез y използвайки производствената функция, можем да получим функционална зависимост между количеството произведен БВП на един зает (y) и отношението между цените на двата ресурса (r/w) при зададена стойност на количеството капиталов ресурс на един зает (k). Тази зависимост има следния вид:

$$y = A * \left(\frac{\alpha}{1 - \alpha} \right)^\alpha * \left(\frac{w}{r} \right)^\alpha. \quad (12)$$

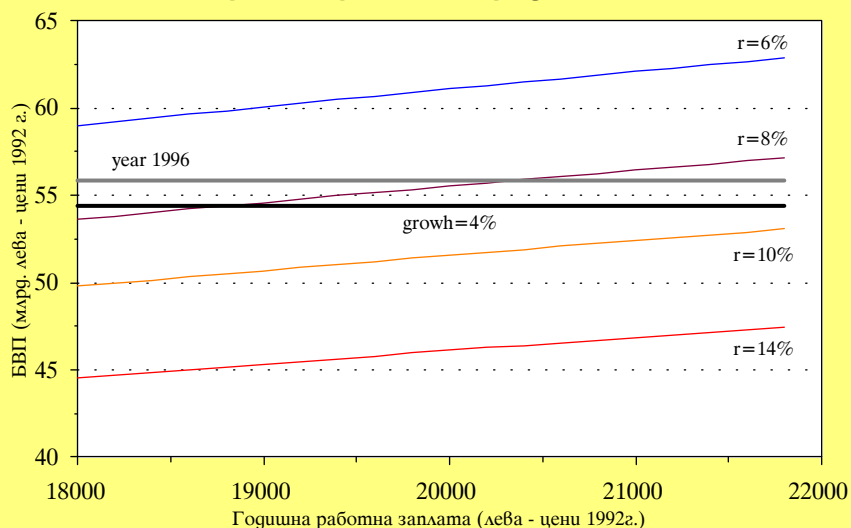
Замествайки с параметрите за A и α от конкретната функция, моделираща поведението на българската икономика (равенство 4) ще получим:

$$y = 8.88 * \left(\frac{w}{r} \right)^{0.332}. \quad (13)$$

От последното равенство, при зададена цел за количеството БВП на един зает в икономиката, може да се изчислят оптималното отношение между лихвите по краткосрочните кредити и годишната реална работна заплата. При тази стойност на отношението между цените на двата ресурса постигането на зададената цел ще стане с минимални разходи.

Графика 3 илюстрира горното равенство чрез конкретни примери. Нека в началото си поставим една амбициозна цел - още през 1998г. да постигнем нивото на произведения БВП на един зает в икономиката от 1996г., което би означавало осигуряване на реален растеж на БВП между 7.5% и 8%.

Оптимални съотношения между БВП и реални работни заплати при различни равнища на лихвения процент по краткосрочните кредити

Граф. 3

При така зададената цел могат да се изчислят различни комбинации между r и w , така че зададената цел да се реализира при минимален разход на ресурсите. От графиката се вижда, че една от възможните комбинации е при лихвен процент по краткосрочните кредити $r = 8\%$ и реална годишна работна заплата $w = 20400$ лв. (по цени от 1993г.). Или, при този вариант реалната работна заплата трябва да нарастне през 1998г. с около 8.7%, а лихвата по краткосрочните кредити да намалее с около 2 процентни пункта спрямо края на 1997г., за да се постигне тази цел при оптимални условия⁸.

Възможни са още безброй много комбинации между r и w , които да осигурят оптимални условия за постигането на така поставената цел. Ако решим поради някакви съображения, че нарастването на реалната работна заплата с около 8.7% е прекалено голямо, ние можем да потърсим оптималното съотношение между цените на двата ресурса при по-ниски нива на реалната работна заплата. Това ще изисква по-бързо намаляване на лихвените проценти по краткосрочните кредити. И обратно, ако преценим, че лихвите по кредитите не могат да намалее до 8% и поставим ограничително условие за по-високи лихви, то това ще изисква още по-бързо нарастване на нивото на реалните работни заплати. С други думи, органите, които трябва да вземат окончателното решение, трябва точно да преценят не само каква да е целта за постигане (количеството на реалния БВП), но и какви нива на цените на двата ресурса са реално постижими. Оттук дилемата на съответните институции може да се формулира така: кой вариант е по-прием-

⁸ Според данните на БНБ през първите месеци на 1998г. годишният лихвен процент по краткосрочните кредити се колебае между 13% и 14%.

лив - по-високи лихви и по-ниски реални заплати, или обратното? Едно от съображенията на органа вземащ решение може да е, че нарастването на реалната работна заплата с 8.7% може да създаде проинфлационен натиск. Последните опасения не биха се сбъднали, ако това нарастване бъде покрито изцяло от нарастване на производителността на труда, или ако поставената цел за растеж на БВП бъде постигната при ниво на заетостта през 1998г. с около 1.1% по-ниско от това в края на 1997г.

Едновременно постигане на лихви по краткосрочните кредити до 8% на годишна база и повишаването на реалната работна заплата с 8.7% изглежда почти непостижима задача. Това се обуславя от амбициозността на поставената цел - постигане на реален растеж на БВП в рамките между 7.5% и 8%. В макрорамката на Държавния бюджет за 1998г. е заложена цел за постигане на реален ръст на БВП от 4%. Тя може да се постигне при оптимално съотношение между цените на двата ресурса изискващо лихвен процент по краткосрочните кредити през 1998г. от 8% и задържане на нивото на реалните работни заплати (фактически необходимото им повишение през 1998г. е 0.2%). Ако лихвата по краткосрочните кредити се запази по-висока, например $r = 8.5\%$, това ще изисква съответно по-бързо нарастване на реалните работни заплати (с около 6.6%), което да компенсира по-високата цена на капиталовия ресурс.

Трябва да се отбележи, че през предходните години икономиката е работила в условия далеч от оптималните и е трудно да се очаква, че неравновесията между цените на двата ресурса ще бъдат изчистени само в рамките на една година. По-скоро може да се очаква, че дадено равнище на БВП ще бъде постигнато и през следващите няколко години при условия различни от оптималните и цената на труда ще се запази все още относително по-ниска от оптималната, а тази на капитала - съответно по-висока. Целта може да бъде, съществуващата разлика между оптималното и реално съотношение между цените на двата ресурса да бъде постепенно намалявана.

Досега приемахме, че капиталът на един зает в икономиката (k) е постоянна величина и изменяхме единствено цените на двата ресурса. Възможни са различни варианти на изменението на капитала (K) и на броя на заетите (L), което увеличава броя на инструментите на правителствената политика (освен r и w), които могат да бъдат използвани при постигането на дадена цел за y . Трябва да се има пред вид, че ако капиталът и трудът се изменят с различни темпове в дългосрочен период, това би могло да промени параметрите на производствената функция. За сега ще допуснем, че ако такива различия в скоростта на изменение на количеството на двата ресурса се наблюдават, то те имат краткосрочен характер и ще бъдат компенсирани през следващите периоди и следователно за сега ще приемем, че параметрите на производствената функция се запазват постоянни.

Според макрорамката на Държавния бюджет, заложените инвестиции през 1998г. са почти равни на изхбяването на капитала. Следователно, можем да приемем, че поставената цел за 4%-ен реален ръст на БВП ще се постигне с количеството на капитала от 1997г. Вече отбелязахме, че през 1996г. и 1997г. се наблюдава твърде ниска степен на използване на наличния капиталов ресурс. Така, постигането на реален растеж на БВП при постоянно количество на капитала ще означава, че само се е повишила степенята на неговото използване. □

5. ДИЛЕМАТА ЗАЕТОСТ - ДОХОДИ

От досегашния анализ е необходимо да се повторят две от заключенията: първо, през 1996г. и 1997г. се наблюдава много ниска степен на използване на трудовия ресурс (наличие на свръхзаемост) и второ, относителната цена на труда значително е намаляла спрямо относителната цена на капиталовия ресурс. Може да се направи извода, че през последните две години се е давал по-голям приоритет на целта за запазване на нивото на заемостта за сметка на намаляването на реалните доходи от работни заплати.

От равенство 1 декомпозиращо индекса на номиналната работна заплата на четири подиндекса може да се изразят факторите, влияещи на динамиката на реалната работна заплата, като разделим двете му страни с ценовия индекс:

$$I_{W_{real}} = I_A * I_{GVA_{real}} * \frac{1}{I_E}. \quad (14)$$

От горното равенство трябва да се направи извода, че основният източник за нарастване на реалните работни заплати, ненакърняващ интересите нито на работодателя, нито на заетите, е нарастването на реалния доход (добавена стойност) създаден в конкретната фирма. Това е и основният принцип заложен в настоящата правителствена политика за регулиране нарастването на средствата за работна заплата във фирмите с преобладаващо държавно участие.

Друг източник за нарастване на реалните работни заплати (при равни други условия) е нарастването на дела на работната заплата в общия обем на новосъздадената стойност. Все пак, този фактор има определени граници, доколкото разпределението на новосъздадената стойност е обект на преговори между собствениците на капиталовите средства и представители на работническите организации. Може да се очаква, че за много от фирмите този фактор по-скоро ще допринесе за намаляването на реалните работни заплати отколкото за тяхното увеличаване, като се имат пред вид две неща: нивото на този показател в частния и общественния сектор на икономиката и намерението на правителството за тотална приватизация на фирмите с преобладаващо държавно участие.

Третият източник за нарастване на реалните работни заплати (при равни други условия) е намаляването на заемостта.

Ако изменяме количеството на трудовия ресурс при запазване количеството на капитала ще се измени оптималното съотношение между цените на

двата ресурса. При увеличаването на броя на заетите ще намалее стойността на капитала на един зает в икономиката, което ще понижи стойността на отношението между цените на двата ресурса (виж равенство 9). Така, дадена цел за нивото на БВП може да се постигне с по-малко нарастване на реалните работни заплати при едни и същи лихви по краткосрочните кредити или при по-високи лихвени проценти по краткосрочните кредити и запазване на скоростта на изменение на реалните работни заплати, но с по-висока заетост. Ако се абстрахираме от лихвата по кредитите, това представлява класически пример за компромис (trade-off) на дадена цел (напримено нарастването на реалните работни заплати) за сметка на постигането на друга цел (по-висока заетост). И обратно - известни отстъпки относно дадена цел за ниво на заетостта ще позволят да се постигне по-високо нарастване на реалните работни заплати при равни други условия. Отново ще припомним, че по наши оценки през 1996г. и 1997г. икономиката е функционирала с по-голяма заетост от необходимата, така че реалния ръст на БВП през 1998г. може да се постигне със заетостта от 1997г., а дори и с пониска (последното едва ли е цел на кое и да е правителство). Много често профсъюзите поставят едновременно и двете цели - за нарастването на реалните работни заплати и на заетостта - без да обвързват постигането им с текущите резултати от дейността на фирмите. В някои случаи се поставят подобни искания за фирми реализиращи финансови загуби.

[Gluck and Hochreiter, 97] отбелязват основните принципи на действие на социалните партньори в Австрия, където практически също се прилага политика на фиксиране на валутния курс между ATS и DEM:

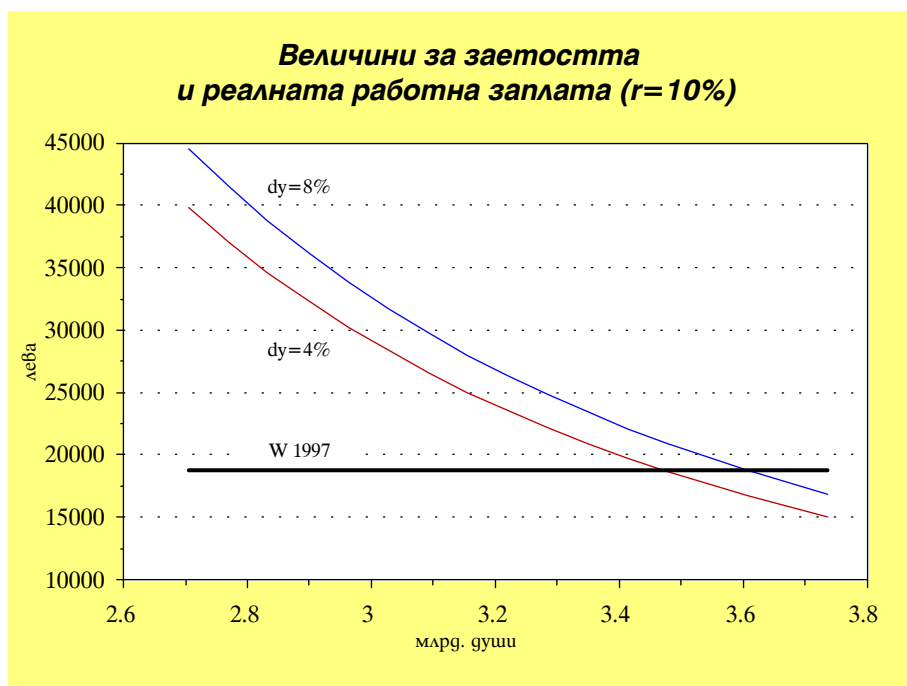
1. Динамиката на реалните (а не на номиналните доходи) е обект на говорене между социалните партньори и тя се обвързва с динамиката на производителността на труда;
2. Основната цел на социалните партньори е да осигурят условия за ценова стабилност като предпоставка за икономически растеж, а оттук за увеличаване на заетостта;
3. Строги ограничения за размера на бюджетния дефицит, а оттук и за възможностите за субсидиране на отделни фирми или производства.

Ако се следват тези основни принципи, профсъюзите точно трябва да ранжират своите приоритети дори и при наличието на реален растеж - поддържане на „пълна“ заетост, или повишаване на реалните работни заплати до максималната възможна степен, или комбинация между двете цели като се търси някакво компромисно решение между тях.

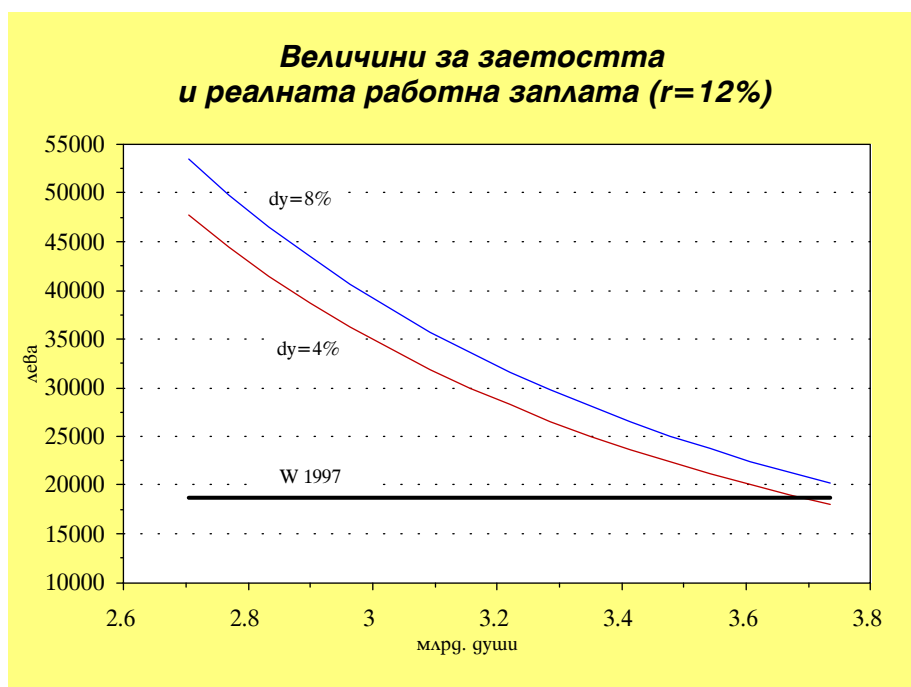
От равенство 11 може да се формализира математическата зависимост между тези два приоритета. След известни преобразования се получава:

$$W_{real} = \frac{1-\alpha}{\alpha} * \frac{r}{A^{1/\alpha}} * y^{1/\alpha} = \frac{1-\alpha}{\alpha} * \frac{r}{A^{1/\alpha}} * \frac{Y_{real}^{1/\alpha}}{E^{1/\alpha}}. \quad (15)$$

Ако допуснем, че α , A , и r са константи, можем да намерим оптималните съотношения между броя на заетите (E) и нивото на реалната работна заплата (W_{real}), при които се постига зададената цел за нивото на реалния доход (Y_{real}).

Граф. 4

Граф. 5

Целта за реален ръст на БВП = 4% през 1998г. и ниво на номиналната лихва по краткосрочните кредити от 10% може да бъде постигната при оптимални съотношения между цените на двата ресурса, или със замразяване на нивото на реалните работни заплати от 1997г. и растеж на заетостта от около 8%, или при замразяване на заетостта към нивото от края на 1997г. и ръст на реалните работни заплати от около 25%. Може да се счита, че това са два екстремни варианта. Между тези две комбинации са възможни множество други, които да комбинират едновременно нарастване на заетостта и реалната работна заплата.

Ако поставим по-висока цел за постигане през 1998г. (реален ръст на БВП от 8%) и запазим лихвения процент по краткосрочните кредити ($r = 10\%$), а оттук и цената на капиталовия ресурс, ще се повишат изискванията за нарастването на реалната работна заплата или за нарастването на заетостта. Така например, тази цел би могла да се постигне или при нулев прираст на заетостта и около 40% нарастване на реалните работни заплати, или при фактическо замразяване на реалните работни заплати и около 12% нарастване на заетостта, или при комбинации от едновременно нарастване и на двата показателя.

Като се има пред вид ниската степен на използване на трудовия ресурс в икономиката (има се пред вид заетите, а не работната сила) и ниското ниво на реалната работна заплата, може да се направи извода, че е по-добре да се постигне дадена цел (например реален ръст на БВП от 4%) при комбинации, където заетостта запазва и дори намалява своето ниво. Това ще даде по-големи възможности за нарастване на реалната работна заплата. С други думи, профсъюзите трябва да са готови да променят приоритетността на своите цели като преговарят преди всичко за нарастване на реалните работни заплати, дори и ако трябва да се наложи известно съкращаване на броя на заетите. При всички случаи обаче, нарастването на реалните работни заплати трябва да се обвързва със съответно нарастване на производителността на труда, за да не се влошава конкурентноспособността на фирмите, както и за да не се създава проинфлационен натиск, който ще създаде излишни изпитания пред системата на функциониране на валутния съвет.

Досега приемахме, че коефициентите на производствената функция α , А са постоянни числа, т.е. при всички случаи се намирахме на траекторията на една и съща производствена функция. Целта на структурната реформа е да създаде такива условия, които да позволят подобряването на параметрите на производствената функция (дори и без допълнителни инвестиции, α само с подобряване на организацията на производството), така че по-голям прираст на реалния доход да се постига с относително по-малко нарастване на ресурсите.

Повишаването на производителността на всички фактори, т.е. на коефициента A , ще доведе до по-бързото нарастване на произвеждания доход в сравнение с нарастването и на двата ресурса с определено количество. Увеличаването на стойността на A ще доведе до по-високи оптимални стойности на цените между двата ресурса. Следователно, оптималното съотношение може да бъде постигнато или при по-висока цена на капитала (по-високи лихви по краткосрочните кредити), или при по-ниска цена на труда. Следователно, повишаването на производителността на всички производствени фактори ще намали съществуващото отклонение в момента между оптималното отношение между цените на двата ресурса и актуалното.

Увеличаването на производителността на всички производствени фактори ще допринесе зададената цел за произведения реален доход да бъде постигана или с по-малко нарастване на реалната работна заплата, или при по-малко нарастване на заетостта, или при относително по-малко едновременно нарастване на последните два показателя (при зададена цена на капитала). Така например, при настоящата стойност за A нарастване на реалния произвеждан доход с 8% и лихвен процент по краткосрочните депозити равен на 10% може да се постигне при нарастване на заетостта с около 12% и практическо запазване на нивото на реалните работни заплати от 1997г. (при оптимално съотношение на цените на двата ресурса - капитал и труд). При повишаване на стойността на A с 10% поставената цел може да бъде постигната с нарастване на заетостта около 2% и запазване на нивото на реалните работни заплати от 1997г. (и равни други условия). По същия начин при запазване на заетостта от края на 1997г. целта за реален ръст на БВП от 8% може да бъде постигната при оптимално отношение между цените на двата ресурса с 40.5%-но увеличение на реалната работна заплата при сегашната стойност на A и само с 5.4%-но увеличение на реалната работна заплата при увеличение на стойността на A с 10%.

Повишаването на стойността на α означава, че се е повишила еластичността на произвеждания доход спрямо капитала, т.е. нарастването на капиталовия ресурс ще доведе до относително по-голямо нарастване на произвеждания доход. Поради характера на избраната функция, това ще доведе до намаляването на еластичността на дохода спрямо трудовия ресурс. Всичко това ще доведе до относителното поскъпване на капиталовия ресурс спрямо цената на труда. С други думи, постигането на дадена цел ще стане при оптимални съотношения между двата ресурса, при които капиталовият ресурс ще има по-висока равновесна цена, а трудът - по-ниска, спрямо вариантите, при които α е по-ниско. Като пример: БВП на равнището от 1996г. може да бъде постигнато при равновесни цени на двата ресурса, изискващи съответно лихвен процент по краткосрочните депозити от 8% и нарастване на реалните работни заплати през 1998г. с около 8.7%.

Повишаването на α с 10% ще промени оптималното съотношение между двете цени и съответно условията ще бъдат - лихвен процент по краткосрочните кредити от 14% и ръст на реалните работни заплати от около 6.6%. Всичко това отразява нарастналата полезност на капиталовия ресурс.

Повишаването на еластичността на дохода спрямо капитала (неговата полезност) води до изменения и на оптималните съотношения между брой на заетите и нивото на реалната работна заплата. Така например: ако стойността на α се повиши с 10% (при запазване стойността на A) ръст на реалния БВП при лихвен процент по краткосрочните кредити равен на 10% може да се постигне или при заетост равна на тази от края на 1997г. и намаляване на реалната работна заплата с около 22%, или при запазване на нивото на реалната работна заплата от 1997г. и намаляване на заетостта с около 8%. □

Използвана литература

1. Жечева, Мария - „Политика на доходите“ в „Преходът“ под общата редакция на Венцислав Антонов и Румен Аврамов, 1994г.
2. Ненова-Амар, Мариела, Евелина Рагева - „Динамика на работната заплата и заетост“ в „Преходът“ под общата редакция на Венцислав Антонов и Румен Аврамов, 1994г.
3. Петрова, Петя, Габриела Стоянова, Илиян Георгиев - „Приложение на коинтеграционния анализ (инфлация, потребителска функция)“, 1996г.
4. Barro, Robert, Xavier Sala-I-Martin - „Economic growth“, 1995
5. Blanchard, Olivier, Simon Commander, Fabrizio Coricelli - „Unemployment and Restructuring in Eastern Europe and Russia“ in „Unemployment, Restructuring and the Labor Market in Eastern Europe and Russia“ edited by Simon Commander and Fabrizio Coricelli, World Bank, 1995.
6. Laidler, David, Saul Estrin - „Introduction to Microeconomics“, 1989

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	1
2. Преглед на динамиката на показателите на	3
2.1. Динамика на реалните работни заплати	3
2.2. Динамика на номиналната работна заплата	5
2.3. Диференциация на отрасловите работни заплати	9
2.4. Динамика на показателя разходи за труд на единица продукция	11
3. Нива на заетост и реална работна заплата според	16
4. Перспективи за нарастването на реалната	21
5. Дилемата заетост - доходи	25
Използвана литература	31